

УДК 37.013.77

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.80.1.12>

Воробель М. М., Сірант Н. П.

САМОВИХОВАННЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовано вплив самовиховання для піднесення особистості; висвітлено обставини самовиховання в закладах освіти, психолого-педагогічні утруднення і питання, котрі вповільнюють організацію цього процесу, позначені напрями їх вирішення. Розглянуто шляхи, методи та прийоми самовиховання. Відображено недостатню педагогічну готовність особистості до психолого-педагогічного управління самовихованням. Також у статті розкриваються можливості використання ідей щодо самовиховання, оскільки одним із важливих чинників формування є особистість.

Оскільки самовиховання є складним процесом, його необхідно втілювати внутрішніми передумовами, котрі характеризують ефективність самовиховання: впевненість, переконливість та самокритичність; вимоги й основи, життєві настанови, достойність і відважність; звички та вправність самоконтролю й саморегулювання; застосування теоретичних основ самовиховання й володіння методикою самовдосконалення; усвідомлення настанов на злагожене та різностороннє самовиховання; педагогічне бажання до активної, цілеспрямованої роботи над собою.

Проаналізовано стадії самовиховання: 1) розуміння потреб своєї діяльності; 2) самопізнання, гостра самооцінка особистості у своїй діяльності й поведінці; 3) вмiла робота над собою, створення алгоритму щодо норм поведінки; 4) організована реалізація алгоритму самовиховання; 5) самооцінка, самоконтроль і самокоригування дій і поведінки. Розкрито низку послідовно взаємозалежних і взаємозумовлених шляхів діяльності над собою в педагогічному ході, схарактеризовано значимість кожного з них. Перелічено головні методи самовиховання.

Проаналізованим дослідженням було доведено, що одним із вагомих напрямів розв'язання проблеми є активізація самовиховання, оскільки бажання професіонала щодо саморозвитку, самопізнання, самоактуалізації забезпечує його фахову стійкість, належний щабель фахової компетентності і незмінне фахове піднесення.

Ключові слова: самовиховання, самоаналіз, особистість, усвідомлення, самозадоволення, робота над собою, щоденник самовиховання, педагогічна готовність, програма саморозвитку.

Особистість формується під впливом різноманітних факторів, одним з яких є самовиховання. Кожному зрозуміло, що ставлення людини залежить не лише від виховання, умов, в яких вона живе, але й від ступеня активності її роботи над собою. Обставини життя і виховання закладають у людині ті морально-психологічні властивості, спираючись на які вона може удосконалюватися залежно від своїх потреб та інтересів.

Потреба у самовихованні виникає в процесі розвитку особистості, на певному етапі життя. Напевне, немає потреби говорити про необхідність самовиховання та роботи над собою, важливішим для нас буде питання самовиховання особистості. У міру фізичного, інтелектуального, морального і естетичного розвитку, розширення та поглиблення знань, соціальних контактів в індивіда виникають нові запити й інтереси, які слід задовольнити. З іншого боку, перед людиною постають труднощі, котрі необхідно і можна усунути, удосконалюючи свої якості або гальмуючи недоліки, які перешкоджають досягненню нової мети.

Усвідомлення необхідності працювати над собою виникає внаслідок всезростаючих потреб, які суспільство чи колектив ставить перед особою. І це зрозуміло, адже життя розвивається і, щоб не відставати від нього, кожен зобов'язаний удосконалюватися, наполегливо працюючи над собою. Слід враховувати й те, що людина може передбачати майбутнє, тобто вона готує себе не лише для теперішнього, але й для майбутнього. Люди навчаються, займаються самоосвітою і самовихованням для того, щоб неухильно вдосконалюватися, йти вперед.

Побудова сучасного суспільства пов'язана з формуванням нового індивіда, його всебічним, передусім моральним розвитком, що забезпечує змогу жити й працювати в групі. Ця властивість закладається в людини всією системою життя, а в окремих випадках і якісного перетворення. А це можливо за активної участі кожної людини у власному формуванні.

Самовиховання може виникати як стихійно, так і свідомо. Інколи людина й не ставить завдання виховати себе, проте в процесі активної навчальної, громадської і трудової діяльності ускладнює свої інтелектуальні, моральні та вольові якості. В інших випадках вона не лише усвідомлює необхідність працювати над собою, але й ставить при цьому певні завдання, окреслює програму самовиховання й послідовно бореться за її здійснення. Типовою картиною самовиховання є поєднання неусвідомленої і свідомої роботи над собою. При цьому елемент свідомості і плановості дедалі більше зростає в міру ставлення людини як особистості.

Аналіз сучасних досліджень із проблеми показав, що самовиховання привертає увагу багатьох науковців. Бази теорії загального самовиховання висвітлено в працях Д. Гришина, О. Ковальова, А. Макаренка, Л. Рувинського, В. Синельникова, В. Сухомлинського, М. Тайчинова, Т. Хілько та інших. Питання самовиховання наставників та фахового самовиховання виокремлено в трактатах О. Бодальнової, Т. Дьячкової, В. Іщенко, О. Кобенко та інших.

Охарактеризувати теоретичні шляхи ходу фахового самовиховання особистості, визначальним завданням особистості можна виокремити вдосконалення фахово виразних якостей індивіда: розширення світо-

бачення, підняття щабля методичної підготовки, формування своєї моральної культури, педагогічного мислення, креативності тощо.

Для впровадження представлених у дослідженні завдань було застосовано відповідні методи: теоретичні – розгляд педагогічних та дидактичних джерел із поданої проблеми, які підкреслюють подальшу мотивацію поетапного впровадження процесу самовиховання.

Життя переконливо демонструє необмежені можливості самовиховання. Як відомо, чимало видатних людей у дитинстві були недостатньо виховані й освічені, лише завдяки власним зусиллям в юності та зрілому віці вони досягли великих успіхів.

Відомий український педагог В. Сухомлинський наголошував, що хист індивіда об'єктивно оцінювати рух піднесення особистих сил та шансів виступає характерною психічною базою щодо наступності, більш заплуваного періоду самовиховання – самовладання. Він характеризував самовладдя як хист індивіда скоригувати себе, зіставляючи свою свідомість і діяльність із загальноприйнятими критеріями поведінки. Величезну увагу в утворенні відповідного вміння індивіда педагог приділяв уподібненню себе до інших людей, діяльність яких виступає оригінальним еталоном. Значимість правдивого виховання, на думку педагога, полягає в тому, щоб навчити людину бачити навколишній світ, самого себе не тільки очима, а й душею [14, с. 56–58].

Вагоме значення в самовихованні В. Сухомлинський приділяв вправності людини вбачати вольову силу в подоланні труднощів, змусити себе робити те, що є складнішим, а інколи нецікавим [14, с. 67–68].

Як зазначають В. Галузинський В. та П. Масленнікова, ідеологія “самовиховання” постає більш актуальною відповідно до педагогіки та психології так само, як і період самовиховання стає більш перспективним механізмом соціалізації новітньої особистості з її висотним ступенем освіти й поетапним піднесенням самосвідомості [2, с. 127–128].

Зокрема, визначний український учений-психолог І. Бех підкреслює, що виховний етап, котрий не забезпечує вигідні умови щодо піднесення самовиховання, переважно базується на невимушеному підкоренні, приниженні самоповаги особистості, не допомагає її чуттєвому становленню, натомість викликає напади агресивності [1, с. 45–46].

Не уявляв собі виховання без активізації самовиховання особистості видатний педагог А. Макаренко. Він завжди намагався розбудити максимальну активність і самодіяльність вихованців [12, с. 128–129].

Сучасна наука доводить, що людина в середньому використовує лише 10 % можливостей мозку, настільки складного і досконалого, що важко навіть уявити межі пізнання людського світу, її творчої діяльності, саморозвитку особистості.

Вивчення мозку, зазначають біологи, методом умовного рефлексу свідчить, що людська система в найбільшій мірі саморегулююча, сама себе підтримує, відновлюється, спрямовує і навіть удосконалює. Найголовніше враження від вивчення вищої нервової діяльності – це надзвичайна пластичність цієї діяльності, її величезні можливості: ніщо не залишається нерухомим, а все завжди може бути досягнуто, змінюватись на краще, аби тільки були відповідні умови.

Цими необхідними умовами є усвідомлення високих вимог суспільства й рішуча критика власних недоліків, прагнення до кращого, впевненість у тому, що всього можна досягти напруженою роботою над собою.

Вихована людина завжди відчуває, яких якостей, навичок їй не вистачає, що саме потрібно в себе виправити. Невихована ж, навпаки, не має певної соціально-цінної мети і не бачить, в якому напрямі варто себе розвивати. Така людина вважає, що їй не потрібно себе виховувати, бо й так вихована, а коли щось у ній не подобається іншим, то це для неї не так уже й важливо, хай думають, що хочуть.

Щоб виховати себе, необхідно спочатку пізнати себе й критично оцінити власні якості. Самозадоволення, зазнайство завжди ведуть до застою, відставання від життя, а то й до регресу. Не менш шкідливе й самобичування, коли людина не вірить у себе, не знаходить у собі позитивних рис. Невпевненість у власних силах призводить до того ж наслідку, що й самозадоволення: індивід не працює над собою, оскільки не вважає це необхідністю. Такі люди говорять: “Для чого працювати над собою? Адже все одно нічого з цього не вийде”.

Найсприятливіше для самовиховання – це коли людина вірить у себе, у свої сили, але знає, що в неї є недоліки, що їй ще треба багато зробити для досягнення успіху в улюбленій справі, житті.

Самовиховання здійснюється, насамперед, у спілкуванні з людьми. Пізнаючи інших, людина вже тим самим краще пізнає себе. Отже, чим ширше коло спілкування, чим різноманітніші люди, з якими стикається індивід, тим більше можливостей створюються для того, щоб порівняти себе з іншими і пізнати як сильні, так і слабкі свої сторони. У спілкуванні формується і зразок для наслідування або приклад для свідомої взаємодії. У самопізнанні велике значення має самоспостереження, тобто свідомий аналіз власних думок і переживань, складних вчинків і дій та їх оцінка з позиції моралі. Самоспостереження в широкому розумінні слова включає й уміння аналізувати пережите.

Кожний має досконало вивчити себе. Відомо, що поведінка людини в різноманітних ситуаціях неоднакова. Вона має простежити, як поводить, як говорить, яку позицію займе під час спілкування з педагогом, другом, рідними тощо, як реагує на різні життєві обставини, щоб об'єктивно оцінити власні нахили, властивості, які сформувалися. Поряд із самоспостереженням слід застосовувати й непрямий метод самопізнання, аналізувати результати власної діяльності й оцінку її іншими. Для об'єктивного самопізнання індивід має

постійно зіставляти те, що він думає про себе, з тим, що про нього говорять, як оцінюють його інші, а також із результатами власної діяльності й поведінки.

Самопізнання має поєднуватися з рішучою критикою власних недоліків і завершуватись визначенням плану власного життя.

Щоб виховати себе, треба чітко уявляти перспективи життя, мати не лише ближчі плани, але й плани на далеке майбутнє. Якщо індивід чітко уявляє, ким він хоче стати, то відповідно до цього активно готує себе. Велика мета, моральний ідеал народжують волю, необхідну для роботи над собою.

Проте самих тільки уявлень і бажань замало для самовиховання: потрібний ще й позитивний рівень розвитку волі, без якої немислима робота над собою. Життєві спостереження свідчать, що люди слабовольні, хоч і роблять численні спроби подолати свої недоліки й сформувати в собі відповідні позитивні якості, досягають незначних результатів. І, навпаки, вольові люди, поставивши перед собою певну мету, неухильно добиваються її. Самовиховання в них відбувається за наперед наміченим.

Однак і людина зі слабкою волею може виховувати себе успішно, якщо, по-перше, прагне позбутися недоліків і сформувати в себе силу волі, а потім ще й інші корисні якості, по-друге, спирається на колектив, на допомогу товаришів, по-третє, якщо робота має плановий систематичний характер, постійно контролюється й самоконтролюється і, зрештою, якщо правильно визначено методи роботи над собою.

Стимулюючими мотивами самовиховання можуть бути матеріальна зацікавленість, прагнення до визнання колективу, змагання, критика і самокритика, труднощі в роботі, приклад знайомих.

Люди прагнуть жити краще. Це природне бажання, а тому воно стимулює особистість до того, щоб працювати більше і якісніше, підвищувати свою кваліфікацію і знайти посаду, яка високо оплачується. Усвідомлюючи це, людина починає займатися самоосвітою й самовихованням, готуючи себе до виконання більш складних соціально-трудова функцій. Цим мотив не засуджується, бо він відповідає принципу: кожному – за його працю. Інша річ, коли людина намагається зробити кар'єру аморальним шляхом (підлабузництво, наклеп і т.п.). У такому разі й немає, власне кажучи, самовиховання, а є лише спритність пройдисвіта, який намагається зайняти тепле місце і жити за рахунок інших. Позитивно ставлячись до мотиву матеріальної зацікавленості, слід разом із тим зазначити, що в разі акцентування лише на цьому особистість може переродитися в індивідуаліста, що дбає лише про себе й не думає про інших [7, с. 133–144].

Тільки за умови, що інтереси та потреби колективу й особистості поєднуються, можна досягти найбільш високих матеріальних благ не лише для себе, а й для усіх. Саме в разі такої постановки питання формується справжній гуманізм.

Кожна людина, відчуваючи задоволення від того, коли її діяльність і поведінка схвалюються колективом, високо оцінюється. Цей мотив також закономірний. Педагогі зазначали, що людині важко жити без поваги оточуючих. Прагнучи завоювати авторитет у колективі, вона придивляється і прислухається до того, за що позитивно оцінюють інших, і спершу мимовільно, а згодом свідомо наслідує зразок. Зрештою, вона самостійно підходить до створення програми самовиховання.

Але й цей позитивний мотив за деяких умов може перетворитися на негативне прагнення до слави, особистого успіху, коли людина починає менше думати про загальну справу [13, с. 34–41].

Мотивом самовиховання може бути усвідомлення труднощів, які постають у процесі діяльності. Це буває найчастіше тоді, коли людині доручають нову виробничу чи суспільну справу, з якою вона мало або зовсім не знайома.

Той, кому притаманне почуття відповідальності, прагне кожне доручення виконати найкраще. Природно, що, переборюючи труднощі, людина починає працювати над собою, оволодіває новою справою, розвиває в собі відповідні здібності, в яких відчувається потреба, і т. п. Отже, людина долає перешкоди та робить крок уперед у власному розвитку.

Одним із мотивів самовиховання є, як згадувалось, критика і самокритика. Доброзичлива критика колективу або особисті критичні зауваження керівника можуть викликати прагнення проаналізувати своє життя, поведінку, критично підійти до оцінки власної діяльності, зрештою, бажання працювати над собою. Критика, мета якої є виправлення недоліків, не ображає, вона мобілізує людину. Буває, свідомо, а частіше несвідомо, через невихованість, ображають людину, яка в чомусь провинилась, принижують її гідність. У такому разі виникають неприязнь, конфлікт. Той, хто критикує, має виходити з позитивних рис людини і підкреслювати при цьому, що, спираючись на них, вона могла б досягти кращих результатів, що промахи в роботі зумовлені недостатньою увагою до справи, недостатньою підготовленістю до її виконання або, зрештою, недисциплінованістю. При цьому слід враховувати індивідуальні особливості: форма критичного зауваження, яка позитивно впливає на одну людину, може виявитися недоцільною, коли йдеться про іншу. Необхідно пам'ятати й про те, що критика іноді має поєднуватися з допомогою.

Велике значення має позитивний приклад. Справді, якщо людина бачить, що інші в колективі активно працюють над собою, вона також починає займатися самовихованням. Інколи стихійно, а то й внаслідок організаційної роботи вчителя виникає змагання в самовихованні. Воно може бути спрямоване на подолання шкідливих звичок, а може стосуватися і таких важливих питань, як зміцнення дисципліни, самоосвіти тощо. Важливо, щоб у процесі організації змагання з самоосвіти не було формалізму. Звичайно, жодні пись-

мові зобов'язання не потрібні, просто змагання має ґрунтуватися на ентузіазмі, бажанні позбутися недоліків та здійснюватися у формі усних зобов'язань перед колективом.

Говорячи про мотиви самовиховання людини, варто зауважити, що для людини вирішальне значення має прагнення заслужити похвалу від інших людей. Тому професійна орієнтація має істотне значення для мотивації, спрямованості самовиховання.

До самовиховання спонукають здебільшого кілька мотивів, один із них відіграє провідну роль. Педагогу варто провадити роботу так, щоб провідним завжди був цінний мотив.

Висновки. Підсумовуючи, можна стверджувати, що педагогічна наука і практика, зосереджуючись на питанні життя, відшукують та знаходять напрями вдосконалення виховання особистості. Досягнення виховання залежить від того, наскільки дидактично доречно педагог використовує відповідний спосіб, метод чи прийом впливу на особистість, наскільки цей спосіб залучений до системи виховання особистості, як використані способи та методи відповідають поставленим завданням і меті виховання, як виховання ефективно пов'язане із самовихованням особистості тощо. Самовиховання народжується тоді, коли індивід підготовлений до нього, коли він усвідомлює себе особистістю, замислюється про своє майбутнє, проявляє достатню самостійність у практичному житті. Належні зручні умови щодо самовиховання з'являються в громаді, тоді коли особистість вміло корегує свою поведінку за її вимогами. Самовиховання здійснюється особою в різноманітних сферах її розвитку – духовного, фізичного, емоційно-вольового, естетичного й розумового. Суть та направленість самовиховання залежать від відповідних чинників: від особливостей життєвого складу, від ідеалів, від труднощів, з якими зіштовхується індивід тощо.

Наша робота спрямована на склад відповідних ознак особистості, котрі відповідають потребам соціуму й власній програмі розвитку. Планується розроблення різновидів вправ для самовдосконалення особистості та методичні рекомендації щодо їх запровадження.

Використана література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : Сходження до духовності: наук. видання. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
2. Галузинський В. М., Масленнікова П. П. Самовиховання та самоосвіта школярів. Київ, 1969. С. 127–128.
3. Главацька О. Л. Основи самовиховання особистості : навчально-методичний посібник. Тернопіль, 2008. 206 с.
4. Грищенко С. Самовиховання молоді як основа формування професійного потенціалу. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка*. 2010. Вип. 80. С. 34–36.
5. Калініченко А. І. Педагогічні умови організації самовиховання студентської молоді : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Вінниця, 2002. 16 с.
6. Карпенчук С. Г. Самовиховання особистості : Науково-методичний посібник / Інститут змісту і методів навчання. Київ, 1998. 214 с.
7. Кобенко О. А. Самовиховання – шлях до педагогічної культури. За ред. проф. Л.С. Нечипоренко. Харків : Харківський державний університет. 2019, С. 133–144.
8. Кочетов А. Й. Организация самовоспитания школьников. Мн., Нар. Асвета, 1990.
9. Куликова Л. Н. Воспитать себя. Москва, 1991. 143 с.
10. Майборода В. Самовиховання як засіб формування особистості. URL: <https://www.ar25.org/article/samovyhovannya-yak-zasib-formuvannya-osobystosti.html> (дата звернення 07.03.2021).
11. Оржеховська В. М., Хітько Т. В., Кириленко С. В. Посібник з самовиховання. Київ, 1996. 128 с.
12. Макаренко А. С. Сочинения : в 7 т. Москва, 1960. 534 с.
13. Синельников В. Самовиховання як діяльність і його психологічні особливості. *Педагогіка і психологія*. 2005. № 3 (48). С. 34–41.
14. Сухомлинський В. О. Виховання і самовиховання : у 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 5. 639 с.
15. Ушинский К. Человек как предмет воспитания. Т. 1. 1907. 336 с.

References:

1. Bekh I. D. (2006) *Vykhovannia osobystosti : Skhodzhennia do dukhovnosti* [Education of personality : Ascent to spirituality] : nauk. Vydannia. 272. Kyiv : Lybid, [inUkrainian].
2. Haluzynskyi V. M., Maslennikova P.P. (1967) *Samovykhovannia ta samoosvitashkoliariv*. [Self-education and self-education of schoolchildren] 127–128. Kyiv [in Ukrainian].
3. Hlavatska O. L. (2006) *Osnovy samovykhovannia osobystosti* [Fundamentals of self-education of the individual] : navchalno-metodychnyi posibnyk. Ternopil. 206 p. [in Ukrainian].
4. Hryshchenko S. (2010) *Samovykhovannia molodi yak osnova formuvannia profesiinoho potentsialu*. [Self-education of youth as a basis for the formation of professional potential]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. T. H. Shevchenka* : zb. naukovykh prats. Vyp. 80. 34–36. [in Ukrainian].
5. Kalinichenko A. I. (2002) *Pedahohichni umovy orhanizatsii samovykhovannia studentskoi molodi* [Pedagogical conditions of the organization of self-education of student's youth] : Avtoreferat dysertatsii na здobuttia nauk. Stupenia kand. ped. nauk. Vinnytsia. 16. [inUkrainian].
6. Karpenchuk S. H. (1998) *Samovykhovannia osobystosti* [Self-education of the individual] : Naukovo-metodychnyi posibnyk. Instytut змісту I metodiv navchannia. K., 214. [in Ukrainian].
7. Kobenko O. A. (2019) *Samovykhovannia – shliakh do pedahohichnoi kultury*. [Self-education is a way to pedagogical culture] Za red. prof. L. S. Nechyporenko. Kh. : Kharkivskiy derzhavnyi universytet. 133–144. [inUkrainian].
8. Kochetov A. Y. (1990) *Orhanyzatsiia samovospytanyia shkolnykov*. [Organization of self-education of schoolchildren] Mн., Nar. Asveta. [in Belarusian].
9. Kulykova L. N. (1991) *Vospytatsebia*. [Educate yourself]. M., 143. [in Russian].

10. Maiboroda V. Samovykhovannia yak zasib formuvannia osobystosti. [Self-education as a means of personality formation]. URL: <https://www.ar25.org/article/samovykhovannia-yak-zasib-formuvannia-osobystosti.html> [in Ukrainian].
11. Orzhekhovska V. M., Khitko T. V., Kyrylenko S. V. (1996). Posibnyk z samovykhovannia. [Handbook of self-education]. K., 128. [in Ukrainian].
12. Makarenko A. S. (1960). Sochyneniya [Essays] : v 7 t. M., 534. [in Russian].
13. Synelnykov V. (2005). Samovykhovannia yak diialnist I yoho psykholohichni osoblyvosti. [Self-education as an activity and its psychological features]. Pedahohika I psykholohiia, 3 (48). 34–41. [in Ukrainian].
14. Sukhomlynskyi V. O. (1977). Vykhovannia I samovykhovannia [Education and self-education] : (vols. 1-5) K. : Rad. Shkola. 639. [in Ukrainian].
15. Ushynskyi K. (1907). Chelovek kak predmet vospytaniya. [Man as a subject of education]. T. 1. 336. [in Ukrainian].

Vorobel M. M., Sirant N. P. Self-education as a pedagogical factor of personality development

The article analyzes the impact of self-education for the elevation of personality; highlighted the circumstances of self-education in educational institutions, psychological and pedagogical difficulties and issues that slow down the organization of this process, and marked directions for their solution. Ways, methods and techniques of self-education are considered. Insufficient pedagogical unpreparedness of the person for psychological and pedagogical management by self-education is reflected. The article also considers the possibilities of using ideas regarding self-education because one of the important factors of formation is the personality.

Because self-education is a complex process, it must be embodied in the internal prerequisites that characterize the effectiveness of self-education: confidence, persuasiveness and self-criticism; requirements and basics, life guidelines; dignity and courage; habits and skills of self-control and self-regulation; application of theoretical bases of self-education and possession of a technique of self-improvement; awareness of guidelines for coordinated and diverse self-education; pedagogical desire for active, purposeful work on oneself.

The focus of attention is upon the stages of self-education: 1) understanding the needs for their activities; 2) self-knowledge, acute self-esteem in their activities and behavior; 3) skillfully work on yourself, creating an algorithm for norms of behavior; 4) organized implementation of the algorithm of self-education; 5) self-assessment, self-control and self-correction of actions and behavior. A number of consistently interdependent and interdependent ways of activity over itself in a pedagogical course is explored; the significance of each of them is characterized; the main methods of self-education are listed.

As a result of the analyzed research it can be concluded that one of the important ways to solve the problem is to intensify self-education, as the desire of a professional for self-development, self-knowledge, self-actualization ensures his professional stability, proper level of professional competence and constant professional development.

Key words: self-education, self-analysis, personality, awareness, self-satisfaction, work on oneself, diary of self-education, pedagogical readiness, self-development program.